

FA 50 ANYS, EL BAIX LLOBREGAT... NO HI ERA!

JOAN BOTELLA CORRAL

Catedràtic Emèrit de Ciència Política, UAB

És una obvietat: des de l'inici de la transició fins avui, tot ha canviat, i de manera molt profunda. Però algunes realitats han canviat més que d'altres; i en el panorama social i territorial de Catalunya, una de les que ha canviat substancialment és el Baix Llobregat. És més, en el sentit i amb els continguts que ha cobrat la comarca en les últimes dècades, cal un postulat més enèrgic: el Baix Llobregat s'ha creat en aquests anys.

Ja sé que en la divisió comarcal dels anys trenta aprovada per la Generalitat de Catalunya, sota la conducció del geògraf Pau Vila, ja existia al sud-oest de la ciutat de Barcelona un territori denominat "Baix Llobregat"; però en la seva realitat humana, social i econòmica, no tenia gairebé res a veure amb el que havia de venir després: era vista com una comarca agrària, amb una població essencialment pagesa i amb nuclis urbans de molt reduïdes dimensions.

Aquesta percepció continuava sent més o menys adequada el 1960. En la gran *Geografia de Catalunya*, de l'editorial Aedos, el geògraf Joan Rebagliato encara en parlava l'any 1968 dient «horta ubèrrima, una mica com la versió catalana de l'"Horta de València"».

Però va ser just en aquell moment, a principis de la dècada dels anys seixanta, que les coses van començar a canviar, i que ho van fer de manera dràstica, accelerada i irreversible. Unes quantes dades demogràfiques ajudaran a visualitzar-ho i a fer-ho comprensible.

Si agafem com a índex de partida la població de la comarca l'any 1877, amb un valor de 100, les dècades següents van veure un lleu creixement, que es va accelerar de manera tangible en els anys vint: el 1930 s'havia duplicat, arribant a un valor de 192, com a conseqüència del corrent d'immigració procedent del sud-est de la península (els *murcianos*), immigració vinculada a les obres de l'Exposició Universal de Barcelona. Aquella empenta no es mantindria: així, el 1950 l'índex havia crescut molt poc respecte del valor de 1930: ara era de 236.

Però això no era res al costat del gran canvi que es produiria poc després molt acceleradament i en pocs anys. L'estabilització econòmica i la forta industrialització empresa en els anys seixanta faran que la població arribi l'any 1970 a un valor de l'índex de 859 (en només vint anys la població s'havia multiplicat per 4!), i encara el 1975 arribava a un valor de 1.134: en un segle, la població de la comarca s'havia multiplicat per 11.

I no es tractava només d'un creixement quantitatiu. Per la seva proximitat a Barcelona, per l'extensió de la Zona Franca, per la creixent importància de l'aeroport del Prat, per tot un conjunt de factors, el Baix Llobregat va viure una transformació vertiginosa: la nova indústria metal·lúrgica, electrònica i automobilística va trobar-hi un espai idoni i ben comunicat. I tot això requeria una aportació massiva de nova mà d'obra, mà d'obra que arribaria a través dels grans corrents migratoris que es registren a tot Catalunya en els anys seixanta i setanta, i que en el Baix Llobregat seran especialment intensos: l'any 1970, més de la meitat dels habitants de la comarca, el 53 %, havien nascut fora de Catalunya. En un territori de poblaments reduïts o, com a molt, mitjans, apareixien de la nit al dia noves barriades, o fins i tot noves "ciutats", per acollir els nous habitants de la comarca (naturalment, en les condicions empresarials i ètiques de les polítiques urbanístiques de la dictadura: des de Bellvitge fins a la Ciutat Satèl·lit imperarà la manca de serveis, el desori urbanístic, la mala qualitat de la construcció).

I tot això prendrà dues característiques ben conegudes. En primer lloc, es tractarà d'una gran concentració de treballadors industrials, del que hauríem de denominar "classe obrera": el 1970, més del 60 % de la població activa de la comarca eren capatassos i obrers (especialitzats o no especialitzats).

I en segon lloc, la precarietat dels processos d'urbanització de la comarca donava lloc a extenses problemàtiques lligades a la insuficiència dels serveis bàsics (transport, sanitat, educació, etc.), que a la

vegada s'expressaven amb intensitat, i amb tonalitats diferents a les que es podien trobar en altres contextos, en què les mateixes problemàtiques s'expressaven d'altres formes: el que aviat serien protestes o mobilitzacions ciutadanes, adquirien al Baix Llobregat uns tons, unes maneres de fer; en definitiva, un estil diferent, llunyà del de les colònies industrials dels rius gironins, del sector tèxtil del Vallès o del Maresme, o de la tradició dels petits tallers industrials de Barcelona, de Ripoll o d'Igualada.

Per tant, tenim un espai geogràfic delimitat i ben definit (tot i que durant anys no se sabia ben bé on col·locar l'Hospitalet de Llobregat o Esplugues), habitat per una població acabada d'arribar d'altres zones d'Espanya, majoritàriament treballant a la indústria i, en definitiva, molt "jove" en termes socials. És a la vegada un lloc (un territori, una comarca) i una societat (amb regles, maneres de fer i comportaments propis i identificables).

Noves condicions, nous habitants, noves problemàtiques també voldria dir noves estratègies i noves formes d'acció: el Baix Llobregat de la transició és, alhora, una comarca on es convoca i es du a terme una vaga general comarcal, amb un seguiment generalitzat més enllà dels llocs de treball, i també el lloc de convocatòria del primer 11 de setembre massiu i més o menys legalitzat (Sant Boi de Llobregat 1976).

Si tot això és versemblant, la conseqüència és que fer la història del Baix Llobregat al llarg del període 1975-2025 ha de comportar una major ambició. No es tracta només de fer la crònica de les diverses esferes de la vida d'aquest territori (la història econòmica, les peripècies polítiques, l'evolució cultural, etc.), sinó, més en profunditat, de veure com una comunitat humana, territorialment delimitada, s'ha fet ella mateixa, en condicions molt particulars.

1) Les característiques actuals del teixit social comarcal no es poden definir com la continuïtat de les tradicions prèvies de la comarca; al contrari, hi ha una ruptura clara, que es podria datar poc després de 1960, moment en què es passa del territori agrícola i poc poblat, a un territori molt industrialitzat, molt urbanitzat i amb una configuració, en termes de classes socials, completament renovada.

2) El model industrial "fordista" que s'imposa en els anys seixanta no és tampoc el desenvolupament, la continuïtat orgànica de la seva estructura econòmica

anterior, sinó que en molt bona mesura ve de l'exterior, de fora dels grups socials dirigents locals: inversors estrangers, intervenció de les administracions públiques ordenant les grans infraestructures o generació de tot un sistema audiovisual entorn de la instal·lació de la televisió pública. Diguem-ho breument: al Baix Llobregat no hi ha hagut una burgesia local que hagi dirigit o planejat el desenvolupament de la comarca. Quan les successives consultes electorals comencin a fer visibles les preferències polítiques de la ciutadania, serà aparatós el predomini de les esquerres populars, i la feblesa (que perdura fins ara) dels partits representatius dels sectors dominants.

3) Al costat dels canvis específics que es donen a la comarca, i que d'alguna forma la fan diferent d'altres zones de Catalunya, al Baix Llobregat també s'hi donen els fenòmens de les grans tendències "macro" que viuen les societats europees. Caldria segurament una exploració més àmplia, i una anàlisi més aprofundida, però sembla interessant dedicar alguna atenció a les formes i les dimensions que adopten en el Baix Llobregat algunes tendències generals de la nostra societat. Tres em semblen rellevants (però insisteixo, ens falten molts estudis i, a l'autor d'aquestes notes, molta familiaritat amb la realitat del territori): la descristianització, l'aburguesament d'algunes capes mitjanes de la societat i l'arribada dels nous corrents d'immigració extracomunitària.

a.- El Baix Llobregat actual es fa en un territori de poca densitat de població, en què es creen noves àrees urbanes en llocs on no hi havia res; i això succeeix en el moment en què, per la convergència d'un conjunt de factors (el Concili Vaticà Segon, l'extensió de l'educació pública o l'aparició d'una cultura del "cap de setmana fora") comença a produir-se un retrocés clar de la pràctica dominical, i més enllà, de la religiositat catòlica dominant. Al centre de Barcelona o a l'Eixample, on hi ha els temples, les classes mitjanes descobreixen l'automòbil i el cap de setmana, i les esglésies començaran a buidar-se i a ser freqüentades per uns feligresos cada vegada més envellits.

En canvi, en els llocs on s'instal·la la nova població immigrant procedent del Sud, des de la Ciutat Meridiana —a Barcelona— fins al Baix Llobregat, s'hi dona la situació inversa: molts creients acabats d'arribar i pocs temples. I els religiosos que hi seran destinats aviat s'adonaran de la duresa de les condicions de vida dels seus feligresos, de la insuficiència dels serveis

existents o dels grans dèficits d'infraestructures. No serà estranya l'orientació política adoptada per les parròquies o les comunitats cristianes de base, amb un paper social molt important i molt actiu; o l'important paper de molts religiosos de base, arribant a adoptar rellevants responsabilitats polítiques; o, en un últim extrem molt cridaner, la reivindicació d'una processó de Divendres Sant a l'Hospitalet, a càrrec d'un col·lectiu popular, laic i d'esquerres.

b.- Avui el Baix Llobregat té platges, parcs agraris, productores audiovisuals, carrils bici, restaurants amb estrelles i alguns dels barris de més alt *standing* de Catalunya. Sense exagerar —ja que la tònica dominant no ha canviat—, és tangible un cert aburguesament en algunes zones del territori. Encara és una tendència recent i no es visibilitza de forma important; però en alguns punts o en algunes zones del territori ja és una realitat tangible. Queda per a futurs observadors el seguiment del fenomen i, sobretot, parar atenció a si adquireix expressions polítiques i culturals originals o s'arreglera amb les formes d'actuació i d'expressió més usals de les classes altes.

c.- De la mateixa manera que es pot detectar un cert aburguesament en alguns nuclis del Baix Llobregat, amb el sorgiment de pràctiques i d'establiments d'alt nivell socioeconòmic, també cal prestar atenció a l'altre gran fenomen nou, o ja no tan nou, de les nostres societats: l'arribada d'un contingent molt important de població immigrant extracomunitària.

De manera potser contraintuitiva, el Baix Llobregat és una de les comarques amb la taxa de població estrangera més baixa de Catalunya: segons l'últim informe de l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'11,7 % dels habitants de la comarca han nascut a l'estranger, quan la xifra corresponent, per al conjunt de Catalunya, és del 17,2 %. És una situació similar a la del Vallès Occidental, però molt per sota, per exemple, de la dada corresponent al Barcelonès (12,2 % i 22,5 %, respectivament).

Naturalment, aquesta dada respon a moltes circumstàncies d'ordre divers, com la situació del mercat de treball local, la possibilitat d'accedir a un habitatge, etc., però tot i així és una dada interessant. I encara més si atenem a una altra dada igualment rellevant: l'origen geogràfic d'aquesta immigració. Al Baix Llobregat és, sobretot, procedent del continent americà, que sembla quadruplicar el contingent

procedent del continent africà (sempre segons les dades de l'IDESCAT), una pauta molt diferent de les zones predominantment agràries, des d'Osona fins al Segrià, on la balança s'inverteix.

Existeixen encara pocs estudis sobre les formes de vida de la població immigrada a Catalunya, però queda clar que és de primera importància veure com i amb quins ritmes es produeixen moviments d'integració, des de les pràctiques lingüístiques (sempre polèmiques en el nostre cas) fins a estils de vida, pràctiques familiars, etc.

Aquestes consideracions són, sobretot, temptatives, i aspiren a cridar l'atenció sobre aspectes que ens semblen importants, i alhora poc o mal coneguts. Però això també apunta en una altra direcció metodològica, comuna a totes les preocupacions fins ara enumerades. Es tracta del següent: la nostra hipòtesi essencial és que el Baix Llobregat que coneixem i que veiem avui no existia abans de 1960, sinó que és la resultant de grans i molt complexos processos socials viscuts de manera accelerada i no dirigits. Si això és cert, hi ha una esplèndida finestra d'oportunitat oberta, que és la possibilitat de trobar els protagonistes (individuals o institucionals) dels canvis viscuts, i de combinar diverses metodologies i estratègies d'investigació per examinar quins han estat els camins seguits en els diversos àmbits de la vida comarcal al llarg de les últimes dècades.

Una de les riqueses de la vida cultural i associativa de la comarca és precisament l'existència d'una xarxa de centres d'estudis locals en la pràctica totalitat dels municipis (per no parlar de l'important paper del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat); i al costat d'aquests centres, és pensable mobilitzar un conjunt d'efectius que, mitjançant una estructura de recollida de testimoniatges, d'història oral, de documentació de les entitats, de diferent ordre, actives en la vida de la comarca, permetin construir una visió més àmplia i més detallada del procés viscut per aquest territori en les últimes dècades. Aquesta massa de documentació, de testimoniatges, de publicacions de tota mena, de materials audiovisuals, hauria de ser accessible a tothom, i a més, oberta: no constituir un cos tancat, sinó estar disponible a incorporar nous materials que poguessin sorgir. En una realitat encara tan jove com el Baix Llobregat, és previsible que puguin produir-se molts fenòmens significatius en el futur pròxim...

Referències

No m'ha semblat necessari donar les referències bibliogràfiques de molts dels documents citats, que a més, avui, ja són il·localitzables. Però alguna pista pot ser útil.

- El text de Joan Rebagliato és el capítol sobre el Baix Llobregat, en el volum III de la *Geografia de Catalunya*, dirigida per Ll. Solé i Sabarís (Barcelona: Aedos, 1968).
- Les dades sobre l'evolució de la població de la comarca, fins al 1975, procedeixen de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, i del *Padró de Població* del 1975, i han estat elaborades per mi.
- Sobre la política en el Baix Llobregat abans de la democràcia, cal veure I. Riera, José Botella, *El Baix Lobregat. 15 años de luchas obreras* (Barcelona: Blume,

1976), que també és útil per veure com els límits de la comarca eren molt borrosos a l'inici de l'etapa democràtica: els autors col·loquen Esplugues i Sant Just Desvern al Barcelonès, i tracten com un cas a part el municipi de l'Hospitalet de Llobregat.

- L'Institut d'Estadística de Catalunya ja no publica l'*Anuari Estadístic de Catalunya*, però fa accessibles totes les seves dades a la seva pàgina web, d'on procedeixen les que es presenten en el text. Vegeu: <https://www.idescat.cat/?lang=cat>

- Finalment, hi ha una monografia sobre els resultats electorals de 1977 a la comarca: J. Botella, "El Baix Llobregat: comportament electoral a la fortalesa obrera", dins *Estudis Electorals (1)*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1978, p. 145-169.